

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ВА СПОРТ
ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ

ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ
ИНСТИТУТИ

Г А Н Д Б О Л

(Мусобақа қоидалари, уларни ташкил этиш
ва ўтказиш тизими)

*Мусобақа қоидалари
Ўзбекистон Гандбол федерациясида
тасдиқланган ва нашр этишига
рухсат берилган*

ТОШКЕНТ - 2014

Тузувчилар:

Павлов Ш.К. – доцент, миллий тоифадаги ҳакам.

Абдалимов О.Х. п.ф.н. халқаро тоифадаги ҳакам

Юсупова З.Э.- ЎзДЖТИ “Гандбол ва теннис назарияси ва услубияти” кафедраси ўқитувчиси

Тақризчилар:

Абдурахманов Ф.А. - ЎзДЖТИ доценти, Ўзбекистан Республикасида хизмат кўрсатган мураббий.

Шелягина И.Н.- педагогика фанлари номзоди.

Жисмоний тарбия институти талабалари, мактаб, коллеж ўқувчилари ва мураббийлари, мактаб ўқитувчиларига қўлланма сифатида фойдаланиш учун тавсия этилади.

I БЎЛИМ. МУСОБАҚА ҚОИДАЛАРИ

Қоида 1. Ўйин майдони

1.1 Ўйин майдони (1-расм) узунлиги 40 метр, эни 20 метрли тўрт бурчакдан иборат бўлиб, ўз ичига икки дарвоза майдони (қоида 1.4. ва 6) олади. Майдонни белгиловчи бўйлама чизиқ, ён чизиқ, кўндаланг чизиқ, *юза чизиқ* деб аталади.

Ўйин майдонининг атрофида ён чизиқдан 1 метр ва юза чизиқда 2 метрли хавфсизлик зонаси жойлашган бўлиши лозим.

Ўйин жараёнида майдон у ёки бу жамоага имтиёз берувчи ўзлаштиришлар киритилиши ман этилади.

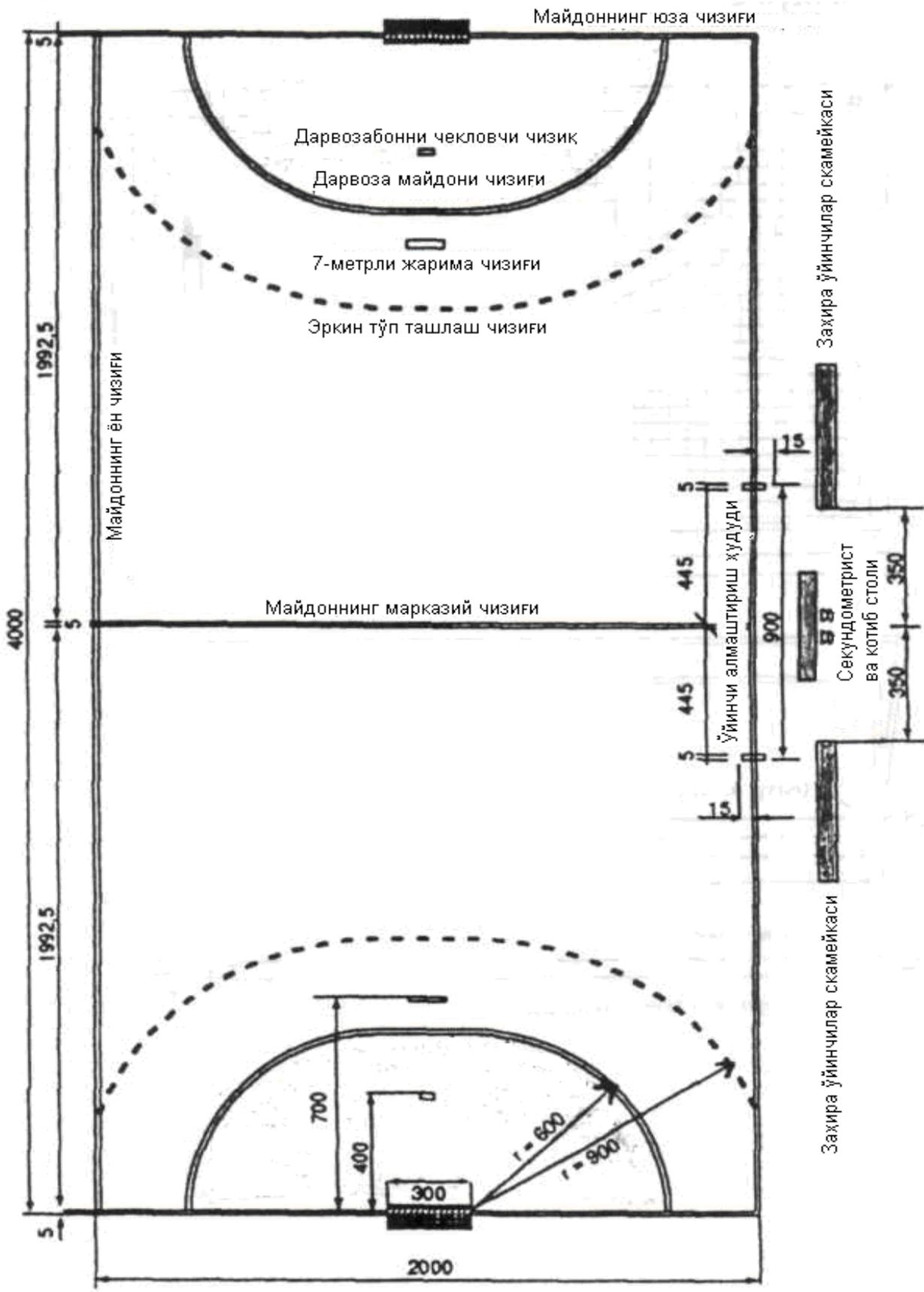
1.2 Дарвоза (2-а ва 2-б расмлар) юза чизиқ, ўртасига ўрнатилади. Дарвоза полга ёки орқадаги деворга маҳкам ўрнатилиши лозим. Дарвозанинг ички тарафидаги ўлчами баландлиги 2 метрни ва энига 3 метрни ташкил қилади.

Дарвоза устунлари горизонтал жойлашиб, уларнинг ўлчами тарафлари 8 см ҳосил қиладиган квадратдан иборатдир. Майдон тарафдан кўринадиган дарвоза устунларининг 3 тарафи атрофидаги асосий рангдан ажралиб кўндаланг икки хил ранга бўйлиши шарт.

Дарвоза орқа тарафдан бўш осилган ип тур билан беркитилади. Тўр шундай боғланиши керакки, тўп ундан ўтибкетмаслиги керак.

1.3 Барча белгиловчи чизиқлар эни, майдонга, чегараланган майдончага ва масофага киради. Белгиланган чизиқлар эни 5 см бўлиб, улар аниқ ва равшан кўриниши шарт. Дарвоза устунлари орасидан ўтадиган чизиқнинг эни эса 8 см бўлиши керак.

Ёндош зоналар ҳар хил рангда бўйлиши мумкин.

1-расм. Гандбол майдонининг ўлчамлари

1.4. Ҳар бир дарвоза олдида дарвоза майдончаси (6 қоида) жойлашилади. Дарвоза майдончаси майдонга чизиғи (6 метрли чизиқ) билан ўйидагича аниқланади: дарвоза олдидан 6 метр масофада юза чизиқда параллел 3 метрли чизиқўтказилади ва дарвоза устуни пастки бурчагидан радиуси 6 метрли айланманинг тўртдан икки қисми шу чизиқга келиб қўшилади (1 ва 2-а расмларга қаранг).

1.5.Эркин тўп ташлаш чизиғи (9 метрли чизиқ) дарвоза майдончаси чизиғи ташқарисидан 3 метр масофада параллел пунктир чизиқ чизилади. Бу чизиқ штрихли ва оралиқ масофа 15 см узунликда бўлади (1-расм).

1.6. 7 метрли жарима тўп ташлаш чизиғи - дарвоза ўртасидан 7 метр масофада, дарвоза майдончаси чизиғидан параллел ўтказилган 1 метрли чизиқдан иборат бўлади (1- расм).

1.7. 7 метрли жарима тўп ташлаш чизиғига параллел 3 метр масофада, дарвозабон майдончасида узунлиги 15 см бўлган, жарима тўп ташлашда дарвозабон ўтишга ҳуқуқсиз чизиқ белгиланади (1-расм).

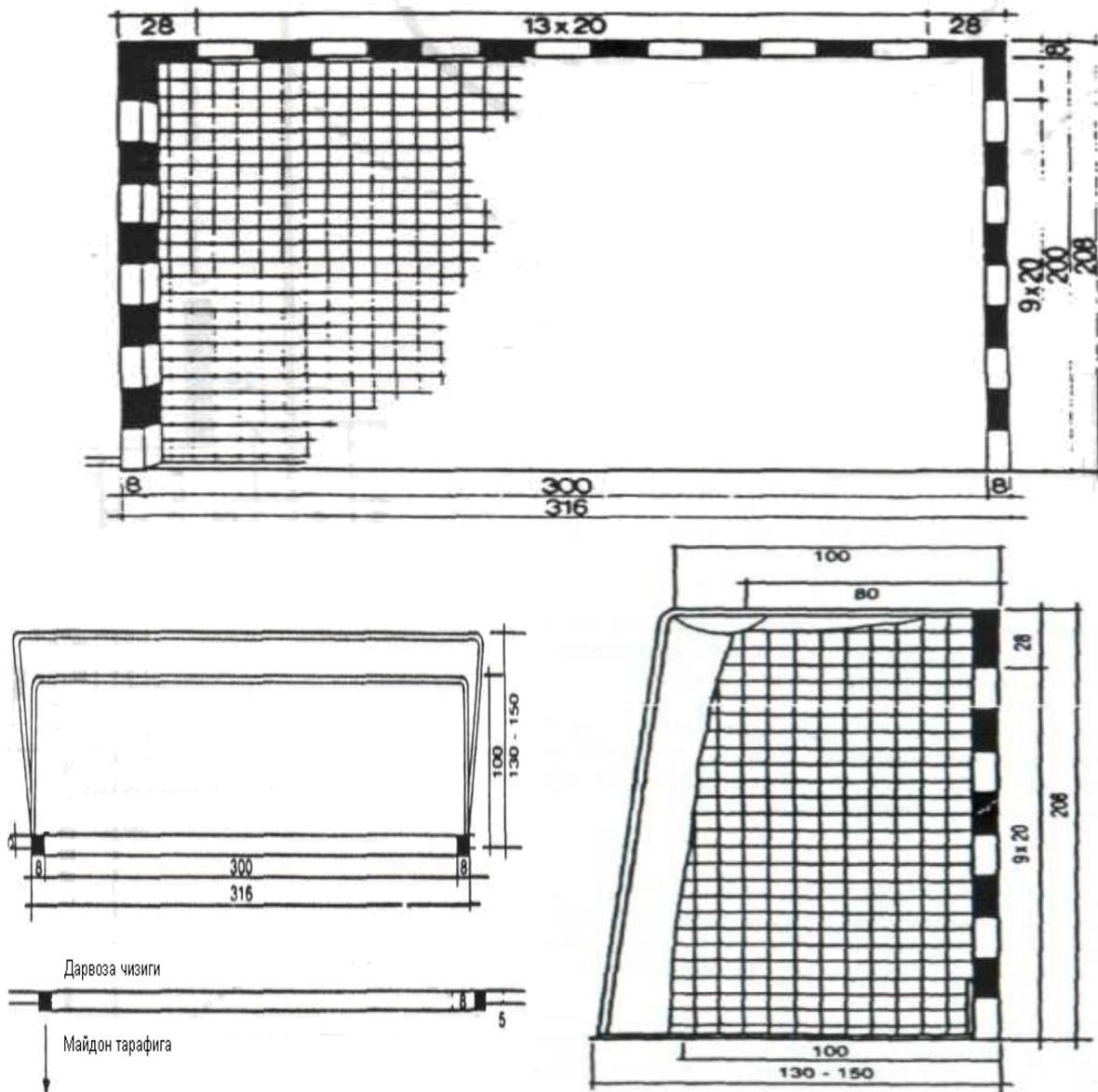
1.8. Майдон ўртасидан кўндаланг юза чизиқча параллел чизиқ ўтказилиб, у ўрта чизиқ деб аталади (1-3 расмлар).

1.9. Ўйинчиларни алмаштириш зонасининг чизиғи - ён чизиқга майдон ўртасидаги чизиқнинг уланган нуқтасида ҳар бир майдон бўлаги томонга 4,5 метрли масофада маркази чизиғига параллел ён чизиқдан 15 см чизиқ белгиланади (1 ва 3-расмлар).

Секретар ва секундометристлар учун қўйилган стол ҳамда заҳирадаги ўйинчилар учун қўйилган скамейка шундай жойлашиши керакки, ўтирган ўйинчилар алмашиш зонасининг чизиқларини бемалол кўришлари лозим. Секретариат столи заҳирадаги ўйинчилар скамейкасига нисбатан ён чизиқча яқинроқ жойлашади, фақат 50 см дан яқин бўлмаслиги лозим.

2 расм. Дарвозанинг ўлчамлари

2-в расм. Дарвозанинг ён томондан кўриниши

3-расм. Ўйинчини алмаштириш ҳудуди чизиғи

Қоида. 2. Ўйин вақти. Финал "сирена"си ва тайм-аут.

Ўйин вақти

2.1 Одатда 16 ёшдан юқори бўлган ўйинчилардан ташкил топган жамоалар учун ўйин 30 дақиқадан 2 таймдан, таймлар орасидаги танаффус 10 дақиқадан иборат бўлади.

Ёш болалар жамоалари учун ўйин давоми куйидагича белгиланган: 12-16 ёшдагилар учун 2x25, 8-12 ёшдагилар учун 2x20 дақиқани ташкил этади. Ҳар икки ҳолатда ҳам таймлар орасидаги танаффус 10 дақиқа белгиланади.

2.2. Агар ўйиннинг асосий вақтида дурранг ҳолати қайд этилса, лекин ғолибларни аниқлаш зарур бўлса, у ҳолда 5 дақиқали танаффусдан сўнг қўшимча вақт белгиланади. Қўшимча вақт 5 дақиқали икки таймдан бўлиб, таймлар орасида 1 дақиқали танаффус берилади.

Агар юқорида кўрсатилган ҳолатларда ғолиб аниқланмаса, у ҳолда мусобақа Низомида кўрсатилган шартлар орқали аниқланади.

Финал "сирена"си

2.3.Ўйиннинг вақти майдондаги ҳакамлар хуштаги билан дастлабки эркин тўп ташалаш белгиланади. Ўйин якуни эса финал сиренаси орқали ёки вақт белгиловчи ҳакам хуштаги билан яқунланади. Агар сигнал берувчи ускуналар йўқ бўлса, у ҳолда ҳакамлар ўйин вақти тугаганлиги тўғрисида хуштак беради (17.10.).

Мулоҳаза: Агар автоматик финал "сирена"сини берадиган ускуналар йўқ бўлса, у ҳолда шахмат соати ёки секундомердан фойдаланиб, ўйин якунига хуштак беради (18.2., 2- абзац)

Вақтни ахборот ҳисоблагич ускуналардан фойдаланганда ўйин вақтини 0 дан 30 дақиқа қилиб белгилаш мақсадга мувофиқдир.

2.4.Финал сиренасидан олдин ва ўша вақтда ўйин қондаси бузилса ёки спортчига хос бўлмаган ҳаракат қайд этилса, у ҳолда финал сиренаси берилганлигига қарамай, ўйинчилар ҳакамлар томонидан жазоланади. Белгиланган (эркин тўп ташлаш ёки 7 м жарима) жазо натижаларидан сўнг ўйин вақти тугатилади.

2.5. Эркин тўп ташлаш ёки 7 метрли жарима тўпни бажариш вақтида, тайм ёки ўйин якунида сирена берилса, у ҳолда тўп отишлар қайтарилиши шарт. Фақат қайтарилган ҳаракат натижасидан сўнг ҳакамлар ўйинни якунлайди.

2.6 Эркин тўп ташлаш ёки 7 метрли жарима тўп ташлашни бажарилишида ўйинчи ёки жамоа вакилига коида бузгани ёки спортчига хос бўлмаган хулқи учун шахсий жазо берилганда тўп қарама-қарши томонга эркин тўп ташлаш белгиланиши ман этилади.

2.7. Майдондаги ҳакамлар, секундометрист томонидан (тайм ёки ўйин якуни) сирена барвақт берилган деб ҳисобласа, у ҳолда ўйинчилар майдонда қолдирилиб қолган вақт ўйналади.

Барвақт сигнал берилган вақтда тўп эгаллаган жамоа ўйин тўхтатилган жойдан эркин тўп ташлаш билан ўйинни бошлайдилар.

Агар ўйиннинг биринчи ярми (ёки қўшимча тайм вақти) белгиланган вақтдан кўпроқ уйналса, у ҳолда ўйиннинг иккинчи ярми ортиқча ўйналган вақтга қисқартирилади. Агар ўйиннинг иккинчи ярми (ёки қўшимча тайм вақти) кўрсатилган вақтдан ортиб кетса, бундай ҳолатда ҳакамлар ҳеч қандай ўзгартиришлар қилолмайди.

Тайм-аут

2.8. Қачон ва қанча вақт ўйин вақтини тўхтатишга ҳакамлар қарор қилиши мумкин.

Тайм-аут берилиши шарт, агар:

- а) 2 дақиқага чиқарилиб ёки дисквалификация қилинганда;
- б) 7 метрли жарима тўп белгиланганда;
- в) жамоаларга тайм-аут берилганда;
- г) ўйинчилар нотўғри алмаштирилиб ёки майдонга "ортиқча" ўйинчи кирса;
- д) вақт белгиловчи ҳакам ёки техник вакил хуштак берганда;
- ж) ҳакамлар ўзаро маслаҳатлашишига зарурият туғилса (қоиданинг 17.8. бандига биноан).

Одатда, тайм-аут стандарт ҳолатда юзага келган шароитда

беради:

Тайм-аут вақтида йўл қўйилган хатолар ўйин давомида йўл қўйилган хатолар каби жазоланади (16.3).

2.9. Ҳакам ўйин вақтини тўхтатиш ва юргизиш тўғрисида секундометристга ишора билан кўрсатади.

Ўйин вақти ҳакам томонидан учта қисқа хуштак ва жест (16) ишорасини кўрсатгандан сўнг секундометрист томонидан тўхтатилади.

Тайм-аутдан сўнг ҳар доим ҳакам хуштагидан сўнг ўйин давом этади (15.3.).

2.10. Ҳарбир жамоа ўйиннинг асосий вақтининг ҳар бир таймида бир дақиқали жамоавий тайм-аут олишга ҳақлидир

Қоида 3. Тўп

3.1. Тўп чарм ёки синтетик материаллардан тайёрланади. У доира шаклида бўлиб, ташқи қавати сирпанчиқ ва ялтироқ бўлмаслиги шарт (17.3).

3.2. Тўпнинг ўлчами, яъни айланаси ва вазни ҳар хил ёшдаги жамоалар учун қуйидагича бўлиши керак:

- 58-60 см ва 425-475 (ХГФ рақами 3) эркеклар ва ўсмирлар (16 ёшдан юқори) жамоаси учун;

- 54-56 см ва 325-375 (ХГФ рақами 2) аёллар, қизлар (14 ёшдан юқори) ва ўсмирлар (12 дан 16 ёшгача) жамоалари учун;

- 50-52 см ва 290-330 (ХГФ рақами 1) қизлар (8 дан 14 ёшгача) ва уғил болалар (8 дан 12 ёшгача) жамоалари учун.

Изоҳ: барча расмий юқорй ва қитъа мусобақаларида тўпга бўлган техник талаб "Юқори гандбол федерациясининг тўпга талаб "регламенти" да курсатилган.

"Мини гандбол" учун фойдаланиладиган тўп ўлчами ва вазни оддий ўйин қоидаларида курсатилмаган.

3.3. Ҳар бир ўйинда камида икки тўп бўлиши шарт. Заҳирадаги тўп бутун ўйин давомида бевосита секретариат столида

булиши лозим. Тўп 3:1-2 қоида талабига жавоб бериши шарт.

3.4. Захира тўпдан қай вақтда фойдаланиш зарурлигини ҳакамлар ҳал қилади. Бундай ҳолатларда ҳакамлар захирадаги тўпни иложи борича тезроқ ўйинга киритиши лозим, шундагина тайм-аутга хожат қолмайди.

Қоида 4. Жамоа. Ўйинчиларни алмаштириш. Ўйинчилар формаси.

Жамоа

4.1. Жамоа таркиби 12 ўйинчидан тузилади. Майдонда бир вақтда 7 дан ортиқ ўйинчи булиши мумкин эмас. қолган ўйинчилар захирада бўлади.

Бутун ўйин давомида жамоанинг бир ўйинчиси дарвозабон сифатида булиши керак. Дарвозабон вазифасини бажарувчи ўйинчи керак вақтда у майдон ўйинчиси вазифасини бажариши мумкин. Худди шундай майдон ўйинчиси ҳам керак вақтда дарвозада уйнаши мумкин (а мм о, 4:4 1а, 4:7 қоидага қаранг).

Ўйин бошланишида майдонда жамоалар таркиби 5 ўйинчидан кам булиши мумкин эмас.

Жамоалар таркиби ўйин давомида ва қўшимча вақтда 12 ўйинчигача тулдирилиши мумкин (қитъа ва ХГФ мусобакаларида бу ҳолатмусобақа низомида курсатилган шартларга амал қилинади, чунки бу мусобақаларда жамоа таркиби 14 ва 15 ўйинчи булиши мумкин).

Майдонда жамоа ўйинчилари 5 тадан кам бўлганида ҳам ўйин давом эттирилиши мумкин. Бундай ҳолатларда фақат ҳакамлар ўйинни тўхтатиш ёки тўхтатмаслик тўғрисида қарор қабул қилади (17:13).

4.2. Бутун ўйин давомида жамоада фақат 4 расмий шахс бўлиши мумкин. Бутун ўйин давомида бу жамоа расмий шахслари алмаштирилиши мумкин эмас. Шулар жумласидан, жамоанинг "расмий вакили" хисобланади. Фақат у ҳакамларга, секретарга ва секундометристка мувожабат қилиши мумкин (лекин, илова

3, жамоавий тайм-аутга қаранг).

Ўйин давомида жамоа расмий вакили майдонга чиқиши маън этилади. Ушбу қоидага риоя қилинмаса, у холда спортчига хос бўлмаган хулқ, деб қайд этилади (8:4, 16:1 д, 16:3 д ва 16:6 б қоидасига қаранг). Ўйин рақиблар жамоаси томонидан эркин тўп ташалаш билан давом эттирилади (13:1 а-в қоидаси, бироқ тушунтириш илова 9 га қаранг).

4.3. Ўйинчи ёки расмий шахс ўйинда иштирок этиши мумкин, лекин ўйин бошланишидан олдин уларнинг исми- шарифлари баённомада қайд этилиб, ўйин бошланишда майдонда бўлиши керак.

Ўйинга кечикиб келган ўйинчи ва расмий шахс ўйинда иштирок этиш учун секретар ёки секундометристан рухсат олиб, исми-шарифини баённомада қайд этириб, ўйинда иштирок этиши мумкин.

Уйнашга ҳуқуқли бўлган ўйинчи одатда, ҳар қачон узининг жамоасига қарашли майдондаги ўйинчи алмаштириш учун белгиланган жойдан майдонга кириши мумкин (аммо, 4:4 ва 4:5 қоидага қаранг).

Ўйинга қатнашиш ҳуқуқига эга бўлмаган ўйинчи майдонга кирса, дисквалификация қилинади (16:6 а). Тўхтатилган ўйин рақиб жамоаси ўйинчилари томонидан эркин тўп ташлаш билан давом эттирилади (аммо, тушунтириш № 9 га қаранг).

Ўйинчиларни алмаштириш

4.4. Захирадаги ўйинчилар ўйин давомида хоҳлаганича ўйинга чиқиши мумкин, фақат майдондаги ўйинчи майдондан чиққанидан сунг, ўйинга чиқиш учун ⁴секретар ёки секундометристни огохлантириши шарт эмас (4:5).

Ўйинчи майдонга кириш ва чиқишни фақат уз майдонида ўйинчиларни алмаштириш учун белгиланган жойдан амалга ошириши шарт (4:5). Бу холда дарвозабонлар учун ҳам тааллуқлидир (шунингдек, 4:7 ва 14:10 қаранг).

Ўйинчини алмаштириш, шунингдек, тайм-аут вақтида ҳам ушбу

қоидага риоя қилинади (жамоавий тайм-аутдан ташқари).

4.5. Ҳайинчи алмаштириш қоидасини бузган Ҳайинчи 2 дақиқага Ҳайиндан чиқарилиши билан жазоланади. Агар жамоада шу қоидани бироррта Ҳайинчи бузса, у ҳолда биринчи бўлиб қоидани бузган Ҳайинчи жазоланади.

Ҳайин рақиб жамоаси томонидан эркин тўп ташлаш билан давом эттирилади (13:1 а-б аммо, тушунтириш №9 га қаранг).

4.6. Агар қўшимча Ҳайинчи Ҳайин майдонига чиқса, у 2 юқорига жазоланади. Жамоа Ҳайинчилари бир Ҳайинчига қисқа ртирилади.

Агар Ҳайинчи 2 юқорили вақт тугамасдан Ҳайин майдонига кириб келса, у ҳолда у яна 2 дақиқага жазоланади. Биринчи 2 юқоридан қолган вақт жамоада яна бир Ҳайинчи қисқартирилиши билан амалга оширилади. .

ҳар икки ҳолатда ҳам Ҳайин рақиб жамоаси Ҳайинчилари томонидан эркин тўп ташлаш билан давом эттирилади (13:1 а- д қаранг, аммо тушунтириш № 9).

Ҳайинчилар формаси

4.7. Жамоанинг ҳамма Ҳайинчилари бир хил спорт формасида булиши шарт. Бир жамоанинг спорт формасининг ранглари иккинчи жамоадан ажралиб туриши лозим. Дарвозабон вазифасини бажарувчи Ҳайинчининг формасининг ранги иккала жамоа Ҳайинчилари ва рақиб дарвозабондан ажралиб туриши шарт (17:3).

4.8. Ҳайинчилар футболкасида рақамлар орқа тарафдан камида 20 см ва олди тарафдан камида 10 см дан иборат булади. 1 дан 20 гача рақамлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Рақамларнинг ранги футболка рангидан яққол ажралиб туриши шарт Жамоа сардорининг тирсақдан юқори қисмида, эни 4 см сардорликни белгиловчи боғичи бўлиб, унинг ранги футболка рангидан ажралиб туриши лозим. Барча Ҳайинчилар оёғида спорт пойафзали бўлиши шарт.

Ҳайинчиларга хавф туғдирадиган анжомлардан фойдаланишга рухсат этилмайди. Масалан, уларга бошниҳимояловчи, юз учун

ниқоб, ҳимоясиз кузойнак, шунингдек, жароҳатланишга олиб келувчи бошқа буюмлар (17:3).

Юмшоқ эластик материалдан ихчам бош боғичидан фойдаланишга рухсат берилади. Юқорида қайд этилган шартларга риоя қилмаган ўйинчилар ўйинга қўйилмайди.

4.9. Ўйинчи танжароҳат олгани сабабли бадани ва кийимлари қон бўлса, у ҳолда ўйинчи дарҳол ўйин майдонини тарк этиши лозим (ўйинчи алмаштириш қондасига риоя қилиб). Шунингдек, қон оқишини тўхтатиб, жароҳатга ишлов бериб, бадан ва кийимдаги қонни тозалайди. Юқоридаги кўрсатилган шартларни бажармагунча ўйинчи майдонга қайтарилмайди.

4.10. Агар ўйинчи, ҳакамлар томонидан кўрсатилган талабларни бажармаса, у ҳолда унинг ҳулқи спортчига хос эмас деб ҳисобланади (8:4, 16:1 д ва 16:3 б).

4.11. Агар ўйинчи жароҳат олса, ҳакамлар томонидан (№16 ва 17 ишоралардан фойдаланиб) тайм-аут вақтда жароҳат олган ўйинчи жамоасининг икки шахсига ёрдам бериш мақсадида майдонга чиқишга рухсат беради (4:2, 16:1 д, 16:6б).

Қоида 9. Дарвоза олинishi (ишғол этилиши)

9.1. Дарвозага тўп киритилса гол ҳисобланади, агар тўп ўз айланаси билан дарвоза устунлари ўртасидаги чизиққалинлигидан тўла ўтса (4-расмга қаранг), фақат дарвозага тўп отаётган ўйинчи ёки жамоанинг бошқа вакили томонидан қоида бузилишига йўлқўйилмаса, майдон чизиғини назорат қилувчи қакам икки қисқа хуштак ва №12 жест кўрсатиб, гол бўлганини кўрсатади.

Тўп дарвозага отилган учуш палласида, ҳатто ҳимоячи ўйинчилар томонидан қоида бузилишига йўл қўйилса ҳам, дарвозага киритилган тўп - гол ҳисобланади.

Тўп дарвоза чизиғидан тўла ўтмасдан қакам ёки секундометрист ўйинни тўхтатса - гол ҳисобланмайди.

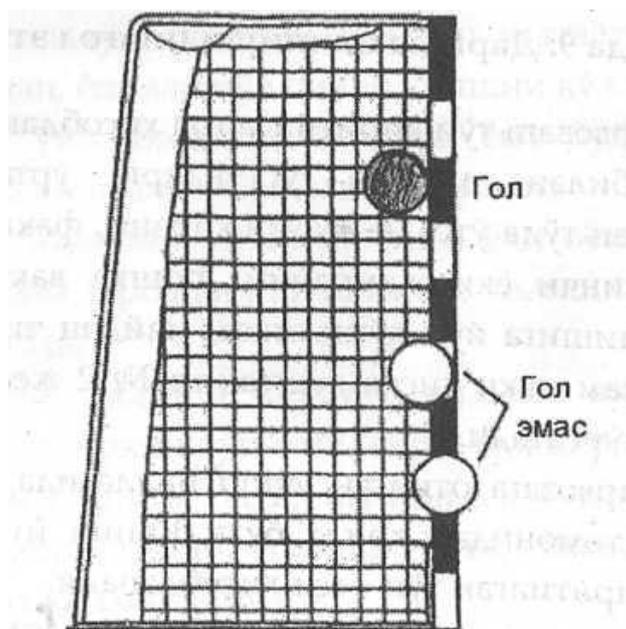
Агар ўйинчи ўз дарвозасига тўп киритса, рақиб жамоасига гол ҳисобланади, фақат дарвозабон тўп отишни бажариш ҳолатидан бошқа (12:2, 2-сатр боши).

Изоҳ: агар кимдир ўйинда иштирок этмаётган (томошабин ва ҳ.к.) тўпнинг дарвозага киришига йўл қўймаса, қакамлар тўп дарвозага киритилиши шубҳасиз деб ҳисобласа - гол ҳисобланади.

9.2. Ҳисобланган гол ҳеч қачон бекор этилмайди, агар қакам ўрта чизиқдан ўйинни давом эттириш учун хуштак берган бўлса.

Эслатма: электр таблодаги ҳисоб қакамлар томонидан гол ҳисобланганидан сўнг, дарҳол ўзгартириш лозим.

9.3. Сон жиҳатидан кўп гол киритган жамоа ғолиб деб эълон қилинади. Ўйин дурранг натижа билан тугаган ҳисобланади, агар жамоалар томонидан киритилган голлар сони бир хил бўлса ёки жамоалар томонидан битта ҳам тўп киритилмаган бўлса (қоида 2:2 га қаранг).

4-расм. Дарвозанинг ишғол қилиниши

Қоида 10. Дастлабки тўп ташлаш

10.1. Дастлабки тўп ташлашни, қуръа ташлаганда голиб бўлган жамоа ўйинни бошлайди. Агар қуръа ташланганда ютган жамоа дарвозани танласа, у ҳолда бевосита рақиб жамоа дастлабки тўп ташлаш билан ўйинни бошлайди.

Жамоалар ўйиннинг биринчи ярмидан сўнг дарвозалар алмаштиради. Дастлабки тўп ташлашни ўйиннинг иккинчи ярмида бу ҳуқуқни ўйин бошида эга бўлмаган жамоа томонидан бажарилади.

Ҳар доим ўйинга қўшимча вақт белгиланганда юқорида кўрсатилган тавсия асосида қуръа ташланади (10.1.).

10.2. Ҳар доим ўйин дарвоза ишғол қилинганидан сўнг дарвозасига гол киритган жамоа ўйинчилари томонидан дастлабки тўп ташлаш билан бошланади (қоида 9:2, 2 қаранг).

10.3. Дастлабки тўп ташлаш ўйин майдонининг марказидан ҳар ҳил йўналишда (томонлар тахминан 1,5 м) бажарилиши мумкин. У ҳакам ҳуштагидан сўнг 3 сонияда бажарилиши шарт (13:1 а). Дастлабки тўп ташлашни бажараётган ўйинчи қўлидан тўпни чиқармагунга қадар, бир оёқ билан марказ чизишда бўлиши лозим (13:1, шунингдек, № 7 тушунтиришга қаранг).

Дастлабки тўп ташлашни бажарувчи жамоа ўйинчилари хуштакка қадар марказий чизиқдан ўтишга рухсат этилмайди (15:1, 2 ва 3-сатрга қаранг).

10.4. Ҳар бир тайм бошланишида (ўйиннинг қўшимча вақтидаги таймлар) барча ўйинчилар ўйин майдонининг ўзига қарашли ярмида бўлиши шарт.

Аммо дарвоза олингандан сўнг хужумдаги жамоа ўйинчилари ўйин майдонининг ҳар иккала қисмида қолиши мумкин. Ҳар иккала ҳолда дастлабки тўп ташлашни бажараётган ўйинчига рақиб жамоаси ўйинчилари 3 метр масофадан яқин келишлари ман этилади (15:7).

Қоида 11. Ён чизиқдан тўпни ташлаш

11.1. Агартўптўлаёнчизиқданёкиҳимоядаўтаётганжамоаўйинчиларидантегибёнчизиқданўтибкетса, ёнчизиқдантўпташлашбелгиланади.

11.2. Ёнчизиқдантўпташлашҳакамхуштагисиз (15:3 б) тўпчиқибкетишданолдинтўпгадегмаганжамоаўйинчиларитомониданба жарилади.

11.3. Ёнчизиқдантўпташлаштўпнингёнчизиқданчиқибкетганжойиданёкиуюзачизиқданўтибкетса, уҳолдаюзаваёнчизиқнингтўпчиққантарафидагиқўшилганжойиданўйингакиритилади.

11.4. Тўпташлашнибажараётганўйинчитўпниқўлданчиқаргунгақад арбитроёғибиланёнчизиқнибосибтурушишарт. Лекинўйинчитўпниергақўйиб, янаолишиёкитўпниергаурибьянауниолишгарухсатберилмайди.

11.5. Ёнчизиқдантўпташлашнибажарувчиўйинчигарақибжамоаўйинчилари 3 метрданяқинкелишларигарухсатберилмайди.

Ёнчизиқдантўпташлашбевоситаўздарвозамайдоничизиғиёнидабўлса, ўйинчигаҳаттооралиқмасофа 3 метрданкамбўлсаҳамтурушгарухсатберилади.

Қоида 12. Дарвозабон томонидан тўп ташлаш

12.1. Дарвозабон томонидан тўп ташлаш бажарилади: агар дарвоза майдонида тўпни илиб олса (6:5 қоида), шунингдек, дарвозабондан ёки рақиб жамоа ўйинчиларидан дарвоза ортига, яъни юза чизиқдан ўтиб кетса.

12.2. Дарвозабон томонидан тўп ташлаш яъни тўпни ўйинга киритиш ҳакам хуштагисиз (15:3 б га қаранг) дарвоза майдонидан ўйин майдони томон бажарилади.

Агар дарвозабон томонидан узатилган тўп дарвоза майдони чизиғидан ўтса - тўп ташланган ҳисобланади.

Бошқа жамоа ўйинчиларига бевосита дарвоза майдони чизиғи ташқарисида туришга рухсат берилади, фақат улар тўп дарвоза майдони чизиғини кесиб ўтмагунча унга тегиши ман этилади.

12.3. Дарвозабон тўп ташлашни бажаргандан сўнг тўпга бошқа ўйинчи тегмасдан тўпга тегиши мумкин эмас (5:7, 13:1 а). ё

Қоида 13. Эркин тўп ташлаш

13.1. Аслида, ҳакамлар ўйинни тўхтатиб ва уни рақиб жамоаси ўйинчилари томонидан эркин тўп ташлаб давом этиш учун куйидагиларга амал қилади:

а) тўпга эга бўлган жамоа қоидаси бузилиши сабабли тўпни йўқотса (4:2-3, 4:5-6, 5:6-11, 6:2 а-б, 6:4,1:2-4, 7:7-8, 7:10, 8:8, 10:3,11:4,12:3, 13:7-8,14:4-7 ва 15:2-5 қоидаларига қаранг);

б) ҳимоя қилаётган жамоа ўйинчилари томонидан бузилган қоида натижасида, тўпга эга бўлган жамоа тўпни йўқотишга олиб келса (4:2-3, 4:5-6, 6:2 б, 6:4, 6:7 б, 7:8, 8:8).

13.2. 13:1 а қоидага биноан ҳакамлар эркин тўп ташлашни белгиламайди, агар ҳужум қилаётган жамоа ўйин қоидасини бузгандан сўнг ҳимоя қилаётган жамоа дарҳол тўпни эгаллаб олса.

Шунингдек, 13:1 б қоидага биноан ҳимоя қилаётган жамоа томонидан қилинган хатолик натижасида ҳужум қилаётган жамоа ўйинчилари тўпни йўқотиши ёки ўйинни давом эттира олмаслигига ҳакамлар тўла ишонч ҳосил қилмагунча ўйинни тўхтатишни тавсия қилмайди.

Агар қоида бузилиши тўфайли ўйинчига шахсий жазо бериш аниқланса, у ҳолда ҳакамлар дарҳол ўйинни тўхтатишга қарор қилишлари лозим, фақат бу ҳолат қоида бузган жамоани фойдасига ҳал бўлмаса. Акс ҳолда қоидани бузган ўйинчини жазолаш, юзага келган ҳолат якунидан сўнг амалга оширилади.

13:2 қоида 4:2-3 ёки 4:5-6 қоидалари бузилганда қўлланилмайди, чунки бундай ҳолатда секундометрист ўйинга аралашгани тўфайли қоидага биноан ўйин дарҳол тўхтатилиши керак.

13.3. Агар ҳатолик 13:1 қоидага биноан оддий тўп ташлашга олиб келса, тўп қаерда бўлмасин, ўйин хатоликка йўл қўйган жойдан давом эттирилади.

13.4. 13:1 а-б кўрсатилган қоидадан бошқа ҳолатларда, яъни ўйин тўхтатилганда ва бошқа аниқ, ҳолатларда хатто ҳеч қанақа хатоликка йўл қўйилмаган бўлса ҳам эркин тўп ташлаш белгиланади:

а) агар ўйин тўхтатилган паллада тўпга эга бўлган жамоа тўпга эгалик қилишни давом этади;

б) агар ҳар икки жамоа тўла эгалик қилмаса, у ҳолда ундан аввал тўпга эгалик қилган жамоа эга бўлиб қолаверади;

в) тўп шифтга ёки майдон устидаги бошқа бир нарсаларга тегканлиги сабабли ўйин тўхтатилса, у ҳолда охирида тўпга тегмаган жамоа ўйинчилари эгалик қилади.

13.5. Ҳакам хуштагига қадар тўпга эгалик қилган жамоага қарши эркин тўп ташлаш белгиланса, у ҳолда шу вақтда тўпгага бўлган ўйинчи тўпни дарҳол ўша жойга қўйиши шарт (16:3 е).

Эркин тўп ташлашни бажариш

13.6. Эркин тўп ташлаш ҳакам хуштагисиз (15:3 б қаранг) одатда, хатога йўл қўйилган жойда бажарилади. Бунинг асосида истисно тариқасида қуйидагилар бўлиши мумкин.

13:4 а-б қоидага кўрсатилган шароитда эркин тўп ташлашни асосан ўйин тўхтатилган жойдан ҳакам хуштагидан сўнг бажарилади.

Агар ҳакам мустақил ёки техник делегат (ЖГФ, китъа ва миллий

Федерация вакили) талабига биноан, ўйинчилар ёки ҳимоя қилаётган жамоанинг масъул шахси томонидан йўл қўйилган натижасида ўйин тўхтатилса, у ҳолда оғзаки огоҳлантириш ёки шахсий жазоланади. Эркин тўп ташлаш эса ўйин тўхтатилганда тўп қаерда бўлса шу ердан бажарилади. Ҳатто бу ер хатога йўл қўйилган ердан қулай бўлса ҳам.

Агар ўйинчиларни алмаштиришда ёки ўйинчи майдонга 4:2-3, 4:5-6 қоидаларига биноан хатога йўл қўйилганда секундометрист ўйинни тўхтатиб, юқорида кўрсатилган сатрдаги қоидага амал қилиниши мумкин.

13.7. Эркин тўп ташлаш ҳуқуқига эга бўлган жамоа ўйинчиси қўлида тўп билан тўп ташлашни бажариш учун тўғри дастлабки ҳолатни танлайди, лекин у тўпни ерга қўйиб ва яна олиши ёки тўпни ерга уриб ва уни яна илиб олиши катъиян ман этилади (13:1 а).

13.8. Эркин тўп ташлашни бажаришдан аввал ҳужум қилаётган жамоа ўйинчилари рақиблар майдони эркин тўп ташлаш чизиғини босиш ёки ундан ўтиши ман қилинади (15:1).

Эркин тўп ташлашни бажарилаётганида ҳужум жамоаси ўйинчилари дарвозабон майдони ва эркин тўп ташлаш чизиғи орасида бўлиши мумкин эмас, акс ҳолда ҳакамлар ўйинчилар тўғри жойлаштириб (15:1), эркин тўп ташлашни хуштакдан сўнг бажаришга рухсат беради (15:3 б).

Ҳакамхуштагидан сўнг эркин тўп ташлаш бажарилишида, бажараётган ўйинчи қўлидан тўп чиқмасдан аввал ҳужум ўйинчилари эркин тўп ташлаш чизиғига тегса ёки ундан ўтиб кетса, у ҳолда эркин тўп ташлашни ҳимоядаги жамоа ўйинчилари томонидан бажарилади.

13.9. Эркин тўп ташлашни бажараётган ўйинчига рақиб ўйинчилари орасидаги масофа 3 метрни ташкил қилиши шарт. Аммо уларга ўз дарвоза майдони чизиғи бўйлаб жойлашишга рухсат берилади.

Қоида 14. 7 метрли жарима тўп отиш

14.1. 7 метрдан жарима тўп отиш белгиланади, агар:

а) бутун майдон бўйлаб рақиб жамоаси ўйинчилари ёки масъул

шахси томонидан дарвозани яққол ишғол қилиш имконияти тўхтатилса;

б) яққол гол бўлиш вазиятида таъқиқланмаган хуштак ўрин олса;

в) ўйинда иштирок этмаган кандайдир шахс томонидан яққол дарвоза олиниш имконияти барбод бўлса (9:1 қоидадан ташқари).

"Яққол дарвоза олиниш имконияти"ни белгилашни № 8 тушунтиришга қаранг.

14.2. Хужумқилаётган жамоа ўйинчиси тўп ва гавда назоратини сақлаб қолиша ҳам 14:1 а қоидасини инобатга олмай 7 метрли жарима тўп отишни белгилашга зарурият йўқ, ҳатто ўйинчи кейинчалик яққол дарвоза олиниши имкониятини йўқотса ҳам.

Ҳакамлар 7 метрли тўп ташлаш яққол юзага келганга тўлиқ, ишонч ҳосил қилмагунча, яъни 7 метрли тўп ташлаш ҳақиқатдан асосли ва зарур деб топилмагунга ўйинни тўхтатишга шошилмаслиги керак. Агар ҳимоячилар рухсат этилмайдиган ҳаракатлар билан қоидани бузганлигига қарамай хужум қилаётган ўйинчи дарвозани ишғол қила олса, у ҳолда бевосита 7 метрли жарима белгилашга ҳожат қолмайди. Акс ҳолда, агар ўйинчи ҳақиқатдан тўпни ёки қоида бузилиши сабабли гавдани назорат қилишни йўқотса, шунингдек, яққол дарвоза олиниши аталмиш имконияти барбод бўлса, у ҳолда 7 метрли жарима тўп ташлаш белгиланади.

14.3. Ҳакамлар 7 метрли тўп ташлашни белгилашда тайм-аут (2:2) олишлари шарт.

14.4. 7 метрдан тўп отишни бажариш майдондаги ҳакам хуштагидан сўнг 3 сония ичида бажарилади (13:1 а).

14.5. 7 метрли тўп отишни бажарувчи ўйинчи кўлидан тўп чиқаргунга қадар 7 метрдан тўп отиш чизиғига тегиш ёки ундан ўтиш ман этилади (13:1 а).

14.6. 7 метрли тўп отишни бажарувчи ўйинчи ёки унинг шериклари тўп рақибларига ёки дарвозага тегмасдан аввал тўпга тегиш ҳуқуқидан маҳрум этилади (13:1 а).

14.7. 7 метрли тўп отишни бажарувчи ўйинчи жамоа аъзолари

тўп отишни бажараётган ўйинчининг қўлидан тўп чиқмасдан аввал эркин тўп ташлаш чизиғидан ўтишга рухсат этилмайди. Акс ҳолда, 7 метрли тўп отишни бажарувчи жамоага қарши эркин тўп ташлаш белгиланади (13:1 а).

14.8. 7 метрли тўп отишни бажаришда рақиб жамоа ўйинчилари эркин тўп ташлаш чизиғи ташқарисида ва 7 метрли тўп отиш чизиғидан тўп отишни бажараётган ўйинчининг қўлидан тўп чиққунга қадар 3 метрдан кам бўлмаган масофада жойлашишлари мумкин, акс ҳолда, агар тўп дарвозага кирмаса 7 метрли тўп отиш қайтарилади.

14.9. Агар 7 метрли тўп отилган тўп дарвозага кирмаса, отишни бажарувчи ўйинчи қўлидан тўп чиққунга қадар дарвозабон белгиланган, яъни 4 метрли чизиқдан ўтиб кетса, тўп отиш қайтарилади.

14.10. 7 метрли тўп отишни бажарувчи ўйинчи қўлида тўп билан тўғри ҳолатни танлаб, тўп отишга тайёр бўлганда дарвозабонни алмаштириш ман этилади. Бундай ҳолатда дарвозабонни алмаштириш учун қилинган ҳар қандай уринишлар, спортчига хос бўлмаган хулқ тариқасида жазоланади (8:4,16:16 ва 16:3 в).

Ўйин вақти тугагандан сўнг қоида бузилиши

16.7. 16:1, 16:3, 16:6 ва 16:9 қоидаларидаги хатолар ўйин давомида йўл қўйилган хатолар жумласига киради. "Ўйин давоми" тушунчаси қўшимча вақт ва тайм-аутни ўз ичига олади (фақат таймлар орасидаги танаффусдан ташқари 2:8 қаранг).

Спортчига хос бўлмаган хулқ,, спортчига хос бўлмаган қўпол хулқ; ёки ўйинчи ҳамда жамоанинг масъул шахси томонидан (ўйин ўтказилаётган иншоатда, ўйин вақти тугаганига қарамай) "жисмоний ҳужум" қуйидагича жазоланади:

Ўйиндан аввал:

а) спортчига хос бўлмаган хулқ - огоҳлантирилади (16:1г);

б) спортчига хос булмаган қўпол хулқ ёки "жисмоний ҳужум" учун дисквалификация қилинади (16:6 г-е), лекин жамоага ўйинни (12

ўйинчи ва 4 масъул вакил) бошлашга рухсат берилади.

Қоида 17. Ҳакамлар

17.1. Ҳар бир ўйинга икки тенг ҳуқуқли ҳакамлар тайинланади. Уларга секундометрист ва секретарь ёрдам беради.

17.2. Ҳакамлар ўйинчиларнинг мусобақа ўтказиш жойига келгандан то кетгунларига қадар ҳулқини назорат қилади.

17.3. Учрашувдан аввал ҳакамлар ўйин майдони, дарвоза ва тўпҳолатларини текшириб, қайси тўп билан уйнашни ҳал қилади (1 ва 3:1).

Шунингдек, ҳакамлар икки жамоанинг формаси қоидага мослигини текширади. Улар ўйинчи ва масъул вакилларнинг сон жиҳатдан заҳира ҳудудида қоида талабига биноан жойлашишини ва учрашув баённомасида жамоанинг масъул вакили дастхатлари мавжудлигини назорат қилади. Барча камчиликлар дарҳол бартараф этилиши лозим (4:1-2 ва 4:7-9).

17.4. Ҳакамларнинг бири, иккинчиси ва икки жамоа сардори иштирокида куръа ташлаш ўтказилади (10:1).

17.5. Ўйин бошланишидан аввал ҳакамларнинг биридастлабки тўп ташлаш ҳуқуқини қўлга киритган жамоа орасида жойлашади. Бундай ҳолат "майдондаги ҳакам" деб аталади.

Майдондаги ҳакам дастлабки тўп ташлаш учун хуштак бериб ўйинни бошлайди (10:3).

Тўпга эгалик қилаётган жамоа тўпни рақибларга олдириб қўйган заҳоти бу ҳакам дарҳол ҳимоя қилувчи жамоа дарвозасининг кесиби ўтган юза чизиқ ортига ўтиб жойлашади.

Иккинчи ҳакам ўйин бошланишидан аввал ўйин бошланишида ҳимоя қилувчи жамоа дарвозасини кесиби ўтувчи юза чизиқ ортида жойлашади. Бу ҳолат "дарвоза чизигини кузатувчи" ҳакам деб аталади. Ҳимоядаги жамоа тўпни йуқотганда у майдондаги ҳакам ҳисобланади.

Ҳакамлар ўйин давомида вақти-вақти билан майдон томонлари билан алмашиб туришлари лозим.

17.6. Одатда, бутун ўйинни тайинланган ҳакамлар ўтказишлари лозим.

Улар ўйин давомида ўйин қондасига риоя қилишни назорат қилиб, йўл қўйилган ҳўтолар учун дарҳол ўйинчиларни жазолайдилар (13:2 ва 14:2).

Агар ҳакамларнинг бири учрашувни тугата олмаса, у ҳолда иккинчи ҳакам бир ўзи ўйинни давом эттиради (ЖГФ ва қитъа мусобақаларида учрайдиган бундай ҳолатда тааллуқли мусобақа Низомига биноан ечими топилади).

17.7. Агар икки ҳакам бир жамоа томонидан қоида бузилганини қайд этсада, ҳар ҳил фикрга эга бўлса, у ҳолда жамоани жазолашда катъийроғи қўлланилади.

17.8. Агар икки ҳакам хатога йўл қўйилганини қайд этса, ёки тўп ўйин майдонини чиқиб кетганда ҳакамлар, тўпни қайси жамоа ўйинга киритиши тўғрисида ҳар ҳил фикрга эга бўлса, у ҳолда улар дарҳол биргаликда маслаҳатлашиб бир ечимни қабул қилади. Агар улар бир ечимга қилаолмаса, у ҳолда майдондаги ҳакам ечими қўлланилади. Бундай ҳолатда тайм-аут шарт. Ҳакамлар бир-бири билан маслаҳатлашиб олгандан сўнг керакли жист кўрсатилиб ҳуштакдан сўнг ўйин давом эттирилади (2:8 е, 15:3 б).

17.9. Голлар ҳисобига иккала ҳакам баровар жавобгардир.

Ундан ташқари, улар огохлантириш, четлатиш, дисквалификация ва умуман ўйиндан хайдалишлари ҳам қайд этадилар.

17.10. Икки ҳакам ўйин вақтини назорат қилишга жавобгар. Вақтни тўғрилигини белгилашдаги келишмовчиликларни ҳакамлар биргаликда ҳал қилишади (шунингдек, 2:3 қоидага қаранг).

17.11. Ўйиндан сўнг баённомани тўғри тўлдирилишига жавобгарлик ҳакамлар зиммасига юклатилади.

Ўйиндан ҳайдаш (16:11) ва дисквалификация (16:8 қоида, 4 сатр) баённомада қайд этилиши шарт.

17.12. "Далил"ларга асосланиб ёки ҳодисани баҳолашасосида ҳакамлар томонидан қабул қилинган ечим - қатъий қарор ҳисобланади.

Агар қабул қилинган қарор қоидага зид бўлса, у ҳолда ёзма равишда норозилик биддириши мумкин.

Ҳакамларга ўйин давомида фақат жамоага тааллуқли расмий вакил муурожаат қилишга ҳуқуқлидир.

17.13. Ҳакамларга ўйинни вақтида тўхтатиш ёки умуман тўхтатиш ҳуқуқи берилади.

Ўйинни умуман тўхтатишга қарор қилишдан аввал, уни давом эттириш учун барча имкониятлардан фойдаланиш зарур.

Қоида 18. Секундометрист ва секретар (вақт белгиловчи ҳакам, котиб)

18.1. Одатда, секундометрист ўйин вақтини, тайм-аутни ва четлатилган ўйинчи жарима вақтини назорат қилади.

Шундай қилиб секретар асосан ўйинчилар рўйхатини текшириб, учрашув баённомасини юргизади, ўйинга чиқувчи ўйинчи кеч қолиб келган ва ўйнашга ҳуқуқи бўлмаган ўйинчиларни назорат қилади.

Жамоа заҳира ҳудудидаги ўйинчи ва расмий шахсларнинг миқдорини ўйинга кириши ва чиқишларини, шунингдек, биргаликда масъулиятларни тақсимлаб назорат қилади.

Одатда, зарурият бўлганда фақат секундометрист ўйинни тўхтатиши мумкин (шунингдек, тушунтириш № 9 қаранг).

18.2. Вақт кўрсатувчи электр табло йўқ бўлган ҳолда, секундометрист жамоалар масъул шахсларига, ўйналган вақт ёки ўйин тугашига қолган вақт, айниқса, тайм-аут вақтида ахборот бериб туриши лозим.

Агар, автоматлашган электр сигнал бўлмаган ҳолатда ўйиннинг биринчи тайми ва ўйин тугаганлиги учун бериладиган сигнал жавобгарлигини секундометрист ўз зиммасига олади (2:3 қоидага қаранг).

Агар электр табло, шунингдек, ўйиндан четлатиш тўғрисида ахборот бера олмаса, бундай ҳолатда секундометрист олдиндан тайёрланган карточка четлатилган ўйинчи рақамини ва четлатиш вақти

туғашини кўрсатади.

Ҳакамлик жестлари

Эркин тўп ёки ён чизикдан тўп ташлашни белгилашда ҳакамлар дарҳол тўп ташлаш йўналишини кўрсатувчи жестни кўрсатиш лозим (7 ёки 9 жест).

Агар шунга зарурият туғилса, ҳакамлар албатта жестдан фойдаланиши лозим (яъни, ўйинчига шахсий жазо белгилашда 13-15 жестлар).

Агар эркин тўп ташлаш ёки 7 метрли жарима тўп ташлаш белгилаш сабабли тушунарли бўлиши учун 1-6 ва 11 жестларни қўллаш мақсадга мувофиқдир (аммо, 11 жест суст ўйин жести (18) учун эркин тўп ташлаш ҳолатларида доим қўлланилади).

Зарур шароитда албатта 12, 16 ва 17 жестлар қўлланилади.

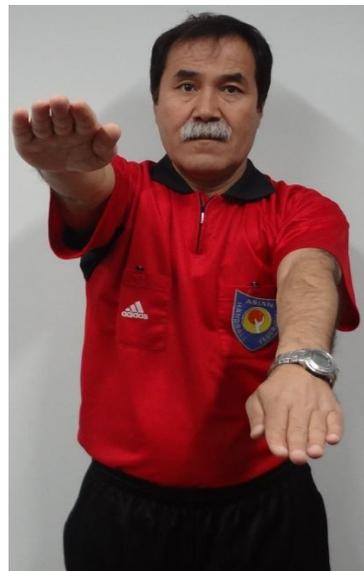
Ҳакамлар зарур деб ҳисоблаганда 8, 10 ва 18 жестлардан фойдаланади.

Жестлар кўриниши:

1. Дарвоза майдони чизиғидан ўтиш (босиш).

2. Тўпни ерга уриб олиб юришдаги хато

3. Тўп билан 3 қадамдан ортиқ юриш ёки тўпга 3 сониядан ортиқ эгалик қилиш

4. Ушлаб қолиш ёки итариб юбориш

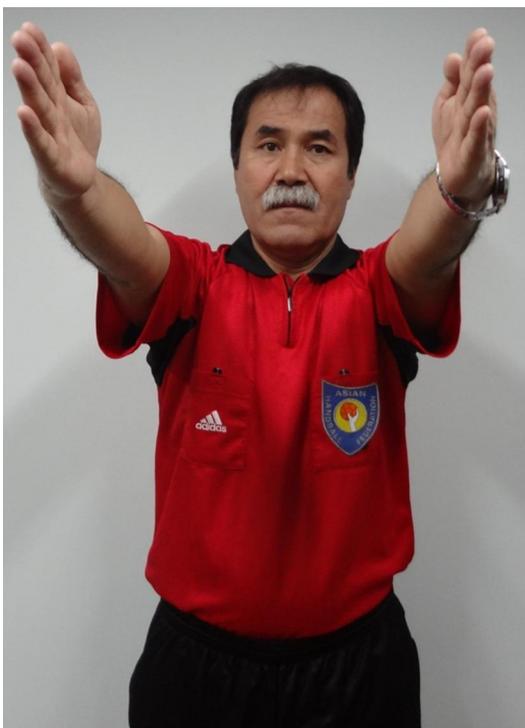
5. Зарба

6. Ҳужумчи хатоси

7. Ён чизикдан тўп ташлаш тарафини кўрсатиш

8. Дарвозабоннинг тўп ташлаши

9.Эркин тўп ташлаш тарафини кўрсатиш

10.3метрли масофага риоя қилмаслик

11. Гол

12. Огоҳлантириш (сарик карточка) дисквалификация (қизил карточка)

13. Четлатиш (2 дақиқа)

14. Ўйиндан умуман четлатиш

15. Тайм-аут

16. Жамоанинг икки масъул шахсларига тайм-аут вақтида майдонга чиқишга рухсат бериш

17. Суст ўйинни огоҳлантириш

II БЎЛИМ. ЎЙИН ҚОИДАЛАРИНИ ЎРГАНИШ УЧУН УСЛУБИЙ ТАВСИЯЛАР

1. Финал сиренасидан сўнг бажариладиган эркин тўпташлар

Финал сиренасидан сўнг эркин тўп ташлаш бажариш кўп ҳолларда жамоа учун дарвоза олиниши муаммоси қизиқтирмайди. Аксинча, ўйин натижаси маълум ёки эркин тўп ташлаш жойи рақиб дарвозасидан анча йироқ бўлган ҳолларда. Лекин эркин тўп ташлаш қоида талабига биноан бажарилиши шарт, унга ҳакамлар тўп ташлаш имкониятини яратиб бериши керак, тўп отишни бажарувчи ўйинчи уни ташлаб юбориши ёки ҳакамлар қўлига бериши мумкин.

Жамоа тўпни дарвозага киритишга ҳаракат қилиши аниқ бўлган ҳолатларда, ҳакамлар бу учун барча шароит яратиб беришлари лозим, лекин бундай ҳолат ўйинни сусайтирилиши ва унинг манзарасининг ёмонлашишига олиб келмаслиги керак. Бунда ҳакамлар иккала жамоа ўйинчиларига кечиктирмай тез ва ҳатосиз эркин тўп ташлашни бажариш дастлабки ҳолатда туриш учун шароит яратиб беради.

Тўп ташлашни бажарувчи жамоанинг фақат бир ўйинчиси тўп билан бўлишини назорат қилиши зарур. Бундай ҳолатда ўйинчилар алмаштирилиши мустақил амалга оширилади, лекин ҳакамлар ўйинчиларни алмаштириш сабабли тўп ташлашни бажариш учун бериладиган ҳуштакни кечиктириши шарт эмас.

Шунингдек, ҳакамлар иккала жамоа томонидан қоида бузилмаслигини жуда аниқ кўрсатишлари лозим. Ҳимоядаги жамоа ўйинчиларини жазолаш 15:7, 16:1 в, 16:3 е қоидаларида кўрсатилган. Шунингдек ҳужумдаги жамоа ўйинчилари ҳам қоида бузилишларга йўл қўяди, масалан, тўп ташлашга ҳуштак берилиб лекин тўп ташлашни бажармасдан аввал бир ёки бир нечта ўйинчилар эркин тўп ташлаш чизиғидан ўтиб кетадилар (13:8, 3 сатр), ёки тўп ташлашни бажарувчи ўйинчи ҳаракат қилади ёки сакраб тўп отишни бажаради (15:2). Хатолик билан гол ҳисобланмаслик учун бундай қоида бузилишларни дарҳол қайд этилиши лозим.

3. Жамоавий тайм-аут (2:10)

Ҳар бир жамоа ўйиннинг асосий вақтини ҳар бир таймда бир дақиқали тайм-аут олишга ҳақлидир (аммо, бу ҳуқуқ ўйиннинг қўшимча вақтида берилмайди).

Агар жамоа тайм-аут олишга қарор қилса уларнинг вакили секундометрист жойлашган столга "яшил карточка" ни қўйиши лозим ("яшил карточка" 15x20 см бўлиб унинг ҳар тарафида катта "Т" ҳарфи ифодаланган бўлиши тавсия этилади).

Жамоа тайм-аутни ўзлари тўпга эгалик қилганда талаб қилиши мумкин (тўп ўйинда бўлган ҳолатда ёки ўйиннинг танаффус вақтида). Агар жамоа секундометрист сигналигача тўпни назорат қилишни йўқотмаса, у ҳолда уларга дарҳол жамоавий тайм-аут берилади (акс ҳолда жамоага "яшил карточка" қайтарилади).

Шундан сўнг, секундометрист ўйинни тўхтатишга ҳуштак бериб, тайм-аут жестидан (№ 16) фойдаланиб ва тайм-аут сўраган жамоа тарафига қўлини чўзиб кўрсатади (залдаги шовқин ва бошқа тартибсизлик туфайли зарурият бўлса бу ҳолатни ўриндан туриб кўрсатиши мумкин). "Яшил карточка" столини тайм-аут сўраган жамоа тарафига қўйилади ва шуҳолатда тайм-аут вақти тугагунча қолади.

Тайм-аут берилгандан сўнг секундометрист вақтни тўхтатади. Сўнг ҳакамлар жамоа тайм-аутини тасдиқлайди ва секундометрист жамоа тайм-аут вақтини назорат қилувчи бошқа соатни юргизади. Секретар жамоавий тайм-аут олинган вақти баённомада ўша жамоага тегишли катақда қайд қилиб қўяди.

Жамоавий тайм-аут олинганда ўйинчилар ва расмий шахслар ўз жамоасига тегишли ўйин майдонида бевосита, ўйинчилар алмаштириш ҳудудида бўлишлари лозим. Ҳакамлар майдон марказида бўлишади, лекин ҳакамларнинг бири кенгашиш учун секундометрист ёнига келиб кетиши мумкин.

Бундай ҳолатда ўйинчилар майдонда ёки майдон ташқарисида бўлишларига қарамай 8:4 ва 16:3 в қоидаларига биноан спортчига хос бўлмаган ҳуқуқ учун ўйиндан четлатилиши мумкин.

50 сониядан сўнг секундометрист товуш сигнаolini беради, шундан сўнг 10 сониядан кейин ўйин давом эттирилиши шарт.

Жамоавий тайм-аут тугаши билан жамоа дарҳол ўйинни давом эттириши лозим.

Ўйинни давом эттириш, тайм-аут берилган вақтда ўйин тўхтатилган ҳакамга боғлиқ бўлиб, ўша жойдан тайм-аут олган жамоа томонидан эркин тўп ташлаш билан ўйин давом эттирилади.

Ҳакам ҳуштагидан сўнг секундометрист томонидан вақт белгиловчи соат юргизилади.

4. Суст ўйин (7:10-11)

Асосий ҳолатлар

“Суст ўйин” қондаси ўйинни аол бўлмаган улуб ёки уни тўлиқ таъкидлаш ва унга қаршилиқ қилиш имкониятини яратиш учун қўлланилади. Бу ҳолат ҳакамларга суст ўйин турларини иодалаш ва унга қарши барча рухсат этилган услуб билан курашишга ёрдам беради.

“Суст ўйин” турлари бутун ўйин давомида, жамоанинг барча бўлақларида ўрин олиши мумкин, яъни ҳужум бошлашдан аввал унга тайёргарлик қилиш ва ҳужумни якунлашда бундай ҳолат яққол сезилиб қолади.

“Суст ўйин” кўпинча қуйидаги ҳолатларда қўлланилади:

- жамоа учрашув якунида ҳисобни ушлаб қолишга ҳаракат қилганда:

- жамоа таркиби сон жиҳатдан кам бўлганда яъни ўйинчини четлатилганда:

- ҳимоядаги жамоа ўйинни омили мувафақиятли ҳимоя бўлса.

Огоҳлантириш “жест”ини қўлланилиши:

Қуйидаги ҳолатларда огоҳлантириш “жест”и қўлланилади:

1. Ўйинчиларни алмаштириш натижасида ёки жамоа ҳимоядан ҳужумга ўтиш жараёнида вақт чўзилса.

- ўйинчилар майдон марказида ўйинчини алмаштириш жараёнини кутиб туриб қолса;

- ўйинчи статик ҳолатда тўпни ерга уриб тураверса;

– тўпни ўз майдонига қайтаришга мажбурлик бўлмаса, лекин

қайтарилса:

- ўйин жараёнида дастлабки ёки бошқа ҳар қандай тўп ташлашлар кечиктирилса.

2. Дарвозага тўп отишга тайёрланиш жараёнида ўйинчиларни алмаштирмоқчи бўлган пайт.

Қуйидаги ўзига хос ҳолатлар содир бўлганда:

- барча ўйинчилар ҳужум учун уз жойларини эгалласа;
- жамоа ўйин жараёни тўп узатиб бошлаш учун тайёр бўлганда;
- агар, жамоа ўйинчини алмаштириб бўлмагунга қадар тўп узатиб ўйинни бошламаса.

5. Спортчига хос бўлмаган хулқ (8:4,16:1 г)

Спортчига хос бўлмаган хулқ қуйидагилардан иборат:

- а) 7 метрли жарима тўп отишни бажарувчи ўйинчига бақиритиш;
- б) ўйин тўхтатилган пайтда, рақиблар дарҳол белгиланган тўп ташлашни бажармаслиги учун тўпни бошқа томонга ташлаб юборса;
- в) сўз билан рақибларни ёки ўзининг жамоаси аъзоларини ҳақорат қилиш;
- г) ўйин майдонининг ён чизиғи ташқарисига чиқиб кетган тўпни ўйинчилар ёки жамоа масъул шахслари қайтариб бермаса;
- д) стандарт тўп ташлаш бажарилиш жараёнини чўзиб юбориш;
- е) рақибни формасидан тортиб ушлаб қолиш;
- ж) дарвозасига 7 метрли тўп ташлаш белгилангандан сўнг дарвозабон тўпни рақибларига бермаса;
- з) майдон ўйинчиси оёқнинг тиззадан пастки қисми билан такроран тўпни қайтарса;
- и) ҳимоя ўйинчилари такроран ўзига тегишли дарвоза майдонига кирса;
- к) рақибни хатога йўл қўйдириш мақсадида атайлаб айёрлик қилиш.

6. Спортчига хос бўлмаган қўпол хулқ; (8:6,16:6 г)

Спортчига хос бўлмаган қўпол хулқ қуйидагича ифодаланади:

а) иштирокчиларга қарши (ҳакамлар, секретар, секундометрист, вакиллар, масъул шахслар, мухлислар ва яна бошқалар) қаратилган ҳақоратли ҳаракатлар (оғзаки, имо-ишора ёки жисмоний);

б) ҳакамлар қароридан сўнг ўйинчи томонидан ташланган тўп узок масофага кетса, бундай ҳолатни спортчига хос бўлмаган оддий ҳолат деб ҳисоблаб бўлмайди;

в) рақиб томонидан 7 метрли жарима тўп отишни бажаришда дарвозабон томонидан бўшанг (пассив) ҳаракат намойиш этилса, бундай ҳолни ҳакам дарвозабон тўпни қайтаришга ҳаракат қилмаслик деган хулосага келишга мажбур;

г) рақиб томонидан қоида бузилгандан сўнг, унга жавобан ҳаракат қилишга интилиш (жавобан зарба ёки бошқа жавоб ҳаракатлар);

д) ўйин тўхтатилган пайтда рақибни тўп билан уриш. Бундай ҳолат, рақибга нисбатан жисмоний зўрлик деб баҳоланади.

7.Бошланғич тўп ташлаш (10:3)

10:3 қоиданинг асосий талабларига биноан ҳакамлар бошланғич тўп ташлашни тез бажариш учун барча шароит яратиб беришлари лозим. Бу дегани агар жамоа тўп ташлашни тез бажармоқчи бўлганда ҳакамлар ўйинга аралашиб учун сабаб қидирмаслиги лозим.

Дастлабки тўп ташлашни ўрта чизиқ маркази нуқтасидан тахминан 1,5 метр жойдан бажарилиши қоида таркибига қарамай, ҳакамлар бу масофани сантиметригача тўғри бўлишини ҳаддан ташқари талаб қилмаслиги тавсия этилади, чунки асосий мақсад рақибларга нисбатан ғирромлик ва дастлабки тўп ташлаш учун аниқ бўлмаган шароит юзага келмаслиқдир.

Бундан ташқари, кўп майдонлар марказида реклама қилиш мақсадида ҳар ҳил расмлар чизилган бўлади, бундай ҳолатларда тўп ташлашни бажарувчи ўйинчилар ва ҳакамлар тўғри ҳолатни тахминан аниқлайди, буни тўғирлаш учун урунишга ўрин қолмайди.

8."Яққол дарвоза олиниш имконияти" таърифи

14:1 қоидада ифодаланган яққол дарвоза олиниш имконияти

тушунчаси қуйидаги ҳолатларда юзага келади:

а) тўп билан ўзҳаракатини назорат қилувчи ўйинчи рақиб дарвоза майдони чизиғи ёнида дарвозага тўп отиш имкониятига эга бўлганда, ҳечбир рақиб рухсат этилган услубда унга ҳалақит бера олмаса;

б) тўп билан ўз ҳаракатини назорат қилувчи ўйинчи қаршилиқда дарвозабон билан бирга-бир чиқганда ва рақиблардан ҳеч бири унга қарши ҳужум қила олмаса;

в) ўйинга юқорида (а) ёки (б) бандда кўрсатилган ҳолатда у хал и тўпга эга бўлмаса, лекин у дарҳол тўп олишга тайёр бўлса бундай ҳолатда унинг тўп эгаллашига рақиблар томонидан ҳеч қандай рухсат этилган усуллар ёрдам бера олмаслигига ҳакамлар тўлиқ ишонч ҳосил қилганда;

г) дарвозабон ўз дарвоза майдонидан чиқиб кетганда, тўп билан ҳаракат қилувчи ўйинчи қаршилиқсиз бўш дарвозага тўп отиш имкониятига эга бўлганда.

9. Секундометрист томонидан ўйинни тўхтатиш (18:1)

Агар секундометрист алмаштириш ёки ўйнашга рухсат этилмаган ўйинчилар хатоси сабабли ўйин тўхтатилса, у ҳолда 4:2-3, 5-6 қоидаларига биноан қоида бузилган жойдан рақиб жамоаси ўйинчилари томонидан эркин тўп ташлаш билан ўйин давом эттирилади. Аммо, агар ўйин тўхтатилган пайтда тўп рақиблар учун устунлик ҳолатга олиб келадиган бўлса, у ҳолда эркин тўп ташлаш қоида бузилган жойдан бажарилади (13-6, 3 ва 4 қоидага қаранг).

Хатога йўл қўйилган бундай ҳолатларда секундометрист 13:2 ва 14:2 "устунлик қоидаси" ни ҳисобга олмай дарҳол ўйинни тўхтатиши шарт. Агар ўйин тўхтатилиши сабабли яққол дарвоза олиниш имконияти бузилса, бундай ҳолатда хатога йўл қўйган жамоа дарвозасига 14:1 а қоидага биноан 7 метрли тўп ташлаш белгиланади.

Бошқа турдаги хатоларга йўл қўйилганда секундометрист асосан навбатдаги ўйин тўхтатилишини кутиб ҳакамларга маълум қилиши лозим. Агар секундометрист бундай хатолар сабабли ўйинни тўхтатса, унда бундай хатолик жамоанинг тўп йўқотишига олиб келмаслиги

керак. Ўйин тўхтатилишидан аввал тўпга эга бўлган жамоа эркин тўп ташлаш билан ўйинни давом эттиради. Аммо, ҳимоядаги жамоа ўйинчилари томонидан йўл қўйилган қоида бузиш ва ўйинни барвақт тўхтатилиши натижасида яққол дарвоза олиниш имкониятини йўқотишга сабаб бўлса ва бунга ҳакамлар тўлиқ ишонч ҳосил қилганда 14:1-г қоидада кўрсатилганидек 7 метрли тўп ташлаш белгиланади. Асосан секретар (секундометрист) томонидан қайд этилган ва ҳакамларга маълум қилинган қоида бузилишлар (4:2-3, 5-6 қоидаларида ифодаланган ҳолатлардан ташқари) шахсий жазога лойиқ эмас.

14:1 а қоидага биноан 7 метрли тўп отишни белгилашга қарор қилиш, шунингдек, тўпга эга бўлган жамоа яққол дарвоза олиш имкониятига эга бўлган пайтда ҳакам ёки техник вакил (ХГФ ёки қитъа, миллий федерация) томонидан оғзаки огоҳлантириш ёки ўйинчини жазолаш учун тўхтатилса ҳам белгиланади.

Ўйинчиларни алмаштириш ҳудуди (зона) қўлланиш тартиби

1. Ўйинчиларни алмаштириш зонаси майдоннинг ён чизиғи ташқи тарафидан марказий чизиқнинг улаган нуқтасидан ўнг ва чап томон тааллуқли жамоа заҳирадаги ўйинчилари жойлашган скамейкага белгиланади (ўлчови қоиданинг 1-расмида кўрсатилган).

ЖГФ ва қитъа федерацияси кўрсатмасига боғлиқ жамоанинг заҳирадаги ўйинчилари учун скамейка марказий чизиқдан 3,5 масофада ўрнатилган бўлиши керак. Ҳарқандай даражадаги мусобақаларни ўтказишда бу тавсияга амал қилиш лозим.

Заҳирадаги ўйинчилар учун ён чизиқрўпарасида жойлашган скамейка олдида бошқа ҳар қанақа ускуналар қўйишга рухсат этилмайди (камида марказий чизиқдан 8 метр масофада).

2. Скамейкада фақат баённомада қайд этилган ўйинчи ва масъул шахслар жойлашишига рухсат этилади (4:1-2 қоида).

Агар таржимонга эҳтиёж бўлган ҳолда у жамоа скамейкасида жойлашади.

3. Ўйинчиларни алмаштириш ҳудудидаги жамоанинг масъул

вакили албатта спорт формасида ёки тантанали кийимда бўлиши шарт.

4. Секундометрист ва секретар бутун ўйин жараёнида ҳакамларга ўйинчиларни алмаштириш ҳудудини назорат қилишда ёрдам қилишлари керак.

5. Жамоанинг масъул шахси ўзининг жамоасини қоидага риоя қилиб, одатда скамейкада ўтириб бошқариши лозим.

Аммо масъул шахсга ўйинчиларни алмаштириш ҳудудида қуйидаги вазифаларни бажариш учун ҳаракат қилиб юришга рухсат берилади:

- ўйинчиларни алмаштиришни бажариш;
- майдонда ва захиралар скамейкасида жойлашган ўйинчиларга тактик кўрсатмалар бериш;
- тиббий ёрдам кўрсатиш;
- жамоавий тайм-аут талаб қилиш;
- секретар (секундометрист) балки мулоқатда бўлиш, айрим ҳолатларда фақат "жамоанинг масъул шахси" (4:2 қоидага қаранг).

Фақат жамоанинг масъул шахсларидан биттаси ҳар доим ўрнидан туриб мурожаат қилишга рухсат этилади. Ундан ташқари жамоанинг масъул шахсига, алмаштириш ҳудуди талабига риоя, қилиб юришига рухсат этилади. Фақат бу ҳолатда масъул шахс секретар (секундометрист)га ўйин майдонини кўринишини турмаслиги лозим.

Одатда, ўйинчи алмаштириш ҳудудидаги ўйинчилар скамейкада ўтиришлари талаб этилади.

Аммо қуйидаги ҳолатда ўйинчиларга рухсат берилади:

- скамейка ортида жой бўлса, ҳаракатлари салбий оқибатга олиб келмаса тўпсиз "разминка" қилишларига рухсат берилади.

Жамоанинг ўйинчилари ва масъул шахсларига рухсат этилмайди:

- ҳакамларни, вакилларни, секретар (секундометрист), ўйинчиларни ҳақорат қилиш ёки ҳаракатларига аралашиб қатъий ман этилади;

- ўйин ҳолатига таъсир этиш учун ўйинчи алмаштириш ҳудудидан чиқиб кетиш.

6. Ўйинчилар алмаштирувчи ҳудудига қўйилган талаблари

бузилса, у ҳолда ҳакамлар 16:1 г, 16:3 в-г ёки 16:6 б, г, жқоидаларига биноан (огоҳлантириш, четлатиш, дисквалификация) белгиланади.

7. Агар ўйинчилар алмаштириш ҳудудида қоида бузилишига йўл қўйилганини ҳакамлар қайд этмаса, у ҳолда уларга секретар (секундометрист) навбатдаги ўйин тўхтатилганида маълум қилади.

Ўйинни кузатиш учун тайинланган техник вакиллар (ХГФ ёки қитъа федерацияси) агар, ўйин қоидаси ёки ўйинчини алмаштириш ҳудудига қўйилган талаблар бузилган деб топилса, у ҳолда ҳакамларни (навбатдаги ўйин тўхтатилганда) таклиф этиши мумкин (аммо, ҳакамлар ўйин ҳолатини баҳолаб қабул қилинган қароридан бошқа).

Бундай ҳолатда ўйин ҳолатига биноан тааллуқли тўп ташлаш билан ўйин давом эттирилади.

Аммо, (ХГФ ёки қитъа федерацияси) техник вакили жамоаларнинг бири томонидан хато бузилиши сабабли ўйинни дарҳол тўхтатиш қарори қабул қилинса, у ҳолда рақиб жамоаси тўпга эга бўлиб турган жойдан (эркин тўп ташлаш ёки 7 метрли жарима тўп, агар яққол дарвоза олиниш имконияти барбод бўлса) ўйин давом эттирилади.

Ўйинчи ёки масъул шахс томонидан қоида бузилиш ҳакамлар томонидан дарҳол жазоланиши шарт, жазо тури учрашув баённомасида қайд этилиши лозим.

8. Агар ҳакамлар ўйинчи алмаштириш ҳудудига қўйилган талаблар бузилишига аҳамият бермаса, хатто уларбу ҳақда олдин огоҳлантирилган бўлса, бундай ҳолатда (ХГФ ёки қитъа федерацияси) техник вакил бу ҳақда тегишли ташкилотга билдиришнома бериши шарт (масалан, ахлоқ қўмитасига). У ташкилот ўйинчиларни алмаштириш ҳудуди талабларига ҳакамлар ҳаракатининг муофиқлигини аниқлайди.

III БЎЛИМ. МУСОБАҚАЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА ЎТКАЗИШ

Қўл тўпи мусобақалари ўқув-машғулот ишларининг асосий қисмини ташкил этади. У шуғулланувчиларнинг машғулотларга қизиқишини оширади, мамлакатда қўл тўпини оммавий ривожлантиришга ёрдам беради. Гандболчи ўйинларда мунтазам қатнашмай туриб юқори натижаларга эриша олмайди. Мусобақалар мусобақа қатнашчиларининг ва умуман жамоанинг жисмоний, техник, тактик ва ахлоқий-иродавий тайёргарлиги даражасини аниқлайди, ўқув- машғулот жараёнининг аҳволи ва йўналишини аниқлаш имконини беради. Мусобақа натижалари ўқув-машғулот ишларини яқунлаш воситаси бўлиб хизмат қилади.

Мусобақалар қатъийликниталабага эришиш йўлидаги ирода кучини, жамоа, туман, шаҳар, республика, қолаверса, мамлакат олдидаги масъулият ҳиссини тарбиялайди. Ўйинчиларнинг эмоционал кескинлиги гандболчиларнинг руҳий хусусиятларини аниқлашга имкон беради.

Мусобақаларни бошқариш

Мусобақаларни тайёрлаш ва ўтказишга умумий раҳбарликни амалга оширадиган ташкилот, шунингдек, мусобақани ўтказиш учун аниқ жавобгар шахс бўлиши, мусобақалар жойини тайёрлаш, спортчи ва ҳакамларни кутиб олиш, жойлаштириш, овқатлантириш, уларга тиббий хизмат кўрсатиш, шунингдек, маданий тадбирларни ўтказиш учун ҳам жавобгар тайинланиши керак.

Мусобақатурлари

Олдига қўйилган вазифаларига қараб мусобақаларни асосий ва ёрдамчи мусобақаларга бўлиш мумкин.

Ўзбекистан Республикаси Маданият ва спорт ишлари Вазирлиги томонидан тасдиқланган спорт таснифи талабларига мувофиқ ташкил этиладиган ҳамда натижаларига кўра қолиб ва чемпион деган ном бериладиган мусобақалар асосий мусобақаларга киради.

Мусобақаларнинг асосий тури - тақвим мусобақалари бўлиб, улар

спорт тадбирларининг ягона тақвимий режасида назарда тутилади ва тасдиқланган низомга мувофиқ равишда ўтказилади. Мусобақанинг асосий турларига: биринчилик ёки чемпионатлар, кубок мусобақалари, саралаш мусобақалари киради.

Биринчилик ёки чемпионатлар - энг масъулиятли мусобақалар бўлиб, уларнинг натижалари буйича ғолиб жамоаларга чемпионлик унвони берилади. Мусобақаларни ташкил этишнинг бу тури жамоалар кучини холисона баҳолашга, олиб борилаётган ўқув-машғулот ишининг сифатини таққослашга имкон беради.

Кубок мусобақаларига жуда кўп жамоаларни жалб этиш мумкин ва улар ғолибни қисқа муддатларда аниқлаш мақсадида ўтказилади. Кубок мусобақалари энг яхшиларни изчиллик билан танлаб олиш бўйича ўтказилади.

Саралаш мусобақалари мусобақанинг кейинги босқичида қатнашиш учун энг кучли жамоаларни аниқлаш мақсадида ўтказилади.

Мусобақанинг ёрдамчи турларига қуйидагилар киради: назорат учрашувлари, ўртоқлик учрашувлари, қисқартирилган мусобақалар.

Назорат учрашувлари жамоаларни бўлажак мусобақаларга тайёрлаш ва уларнинг тайёргарлигини текшириш мақсадида ўтказилади.

Ўртоқлик учрашувлар ўқув-машғулот мақсадларида ёки анъанавий мусобақалар режасида ўтказилади.

Қисқартирилган мусобақалар бир неча соат мобайнида ўтказилади. Улар, одатда, байрам кунларига ва спорт мавсумининг очилиш ёки ёпилиш кунларига режалаштирилади.

Мусобақаларни режалаштириш

Гандбол мусобақаларини режалаштириш марказлаштирилган тарзда амалга оширилади. Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари Вазирлиги барча идоралар ва спорт ташкилотлари билан келишиб, мусобақаларнинг тақвим режасини ишлаб чиқади.

Ўзбекистон Гандбол федерациясининг вилоят, ўлка ва шаҳар мусобақалари йиғма тақвим режасини юқори ташкилотлар томонидан

режалаштирилган мусобақаларни ҳисобга олган ҳолда тузиши мақсадга мувофиқдир.

Зарур ўзгартиришлар киритилгандан кейин, гандбол бўйича умумий йиғма режа тегишли жисмоний тарбия ва спорт қўмиталарининг оммавий спорт тадбирлари режасига киритилади ҳамда барча спорт ташкилотлари учун мажбурий ҳисобланади.

Мусобақа ўтказиш тизимлари

Мусобақа ўтказишда асосан икки тизим - айланма тизим ва чиқиб кетиш тизими қўлланилади. Бошқа ҳамма тизимлар шунга асосланган бўлади.

Айланма тизим

Мусобақа ўйинларини айланма тизим бўйича ўтказиш учун жамоалар бир-бирлари билан бир маротаба учрашишлари керак. Агар мусобақа бир даврада ўтказилса, бир марта учрашишади. Энг тўғри йўл - мусобақани икки даврада ўтказишдир. Айланма тизим бўйича мусобақада учрашганларнинг ҳамма ўринлари белгиланади. Энг кўп очко тўплаган жамоа ғолиб ҳисобланади. Давра тизимини ўтказиш тартиби, мусобақага қатнашувчи жамоа тартиб рақамлари қуръа ўтказилгандан сўнг белгиланади. Жамоа номерлари белгилангандан сўнг шу номерларга асосланиб ўйин жадвали тузилади. Давра тизимининг ўйин тақвимларини эса икки хил усулда тузиш мумкин:

Биринчи усул: Тақвимнинг тузилиши мусобақага қатнашувчи жамоалар сонига боғлиқ. Бунинг учун жамоалар сонига яқин тоқ сон олинади ва шунга лойиқ вертикал чизиқлар чизилади. Масалан: 6 жамоа олсак унга яқин тоқ - 5, демак, беш вертикал чизиқ чизилади. 8 жамоа олсак унга яқин тоқ сон - 7 ва ҳоказо.

Сўнгра биринчи вертикал чизиқнинг тагига биринчи рақам қўйилади. Қатнашувчи қолган жамоаларнинг тартиб рақамини эса шу чизиқнинг унг тарафидан кетма-кет юқорига, кейин пастга қараб соат стрелкасига қарама-қарши равишда чизиқнинг чап тарафидан ёзилади (1-жадвал, 1-устун).

Вертикал чизиқларнинг таги ваустига, тагидан бошлаб иштирок

этувчи жамоаларнинг умумий сонига яқин тоқ сонигача, чапдан ўнгга қараб биттадан устун ташлаб жамоаларнинг рақамлари ёзилади. (1-жадвал). Бу рақамлар вертикал чизиқларининг ўнг ва чап тарафига қатнашувчи жамоаларни ёзишга дастлабки рақам бўлиб хизмат қилади.

1-жадвал

6-жамоага тақвим тузиш

	6·4		6·5	
4:3	5:3	5:4	1:4	1:5
5:2	1:2	1:3	2:3	2:4
1·6		2·6		3·6

1-кун	2-кун	3-кун	4-кун	5-кун
1-6	6-4	2-6	6-5	3-6
2-5	5-3	3-1	1-4	4-2
3-4	1-2	4-5	2-3	5-1

Қолган рақамлар соат стрелкасига қарама-қарши, вертикал чизиқ тагидаги рақамдан кўпайтирилиб, вертикал чизиқ тепасидаги рақамдан эса камайтирилиб ёзилади. Шу графалар тўлдирилгандан сўнг ўйин календарни тузилади. Бунинг учун вертикал чизиқларининг икки томонидаги бир- бирига паралел рақамларни жуфтлаб қўшиб ёзиш зарур.

Иштирок этувчи жамоаларнинг умумий сони тоқ бўлса, у ҳолда вертикал чизиқларнинг устидаги ва тагидаги рақамлар шу кунги ўйинда иштирок этмайдиган жамоаларни кўрсатади. Ўйиннинг тақвим куни жадвалини тузишда бўш рақамлар (вертикал чизиқларнинг усти ва тагидаги) охириги жамоа билан бошланади. (бизнинг мисолимизда 1-6 билан).

Иккинчи усул: Бу оддий усул ўйин жараёнида майдон алмаштириш

ҳеч қандай роль ўйнамаганда, яъни мусобақа бир жойда ўтказилганда қўлланилади. Бу усул бевосита тақвим кунлари тартиби билан тузилади. Қатнашувчи жамоалар сонига мос рақамлар (жамоалар сони жуфт бўлса), юқоридан чап тарафдаги биринчи рақамдан бошлаб икки устунга ёзиб чиқилади. Сўнгра иккинчи рақамдан бошлаб, биринчи рақамга қарама-қарши соат стрелкасига кетма-кет бошқа рақамлар иккинчи устунга ёзилади. Кейинги тақвим кунларда рақамларни, биринчи рақамни бир жойда, яъни олдинти жойда қолдириб соат стрелкасига қарама-қарши бошқа рақамлар силжитилади. Агар мусобақага қатнашадиган жамоалар сони тоқ бўлса, охириги жуфт сонлар ўрнига ноль рақами қўйилади, қолган рақамлар эса жой-жойида қолдирилади. Ноль рақами билан жуфтлашган жамоа шу тақвим куни ўйнамайди.

2 жадвал

Тақвим бўйича ўйин кунларини 7 жамоага иккинчи усул билан тақсимлаш

1-кун	2-кун	3-кун	4-кун	5-кун	6-кун	7-кун
1-0	1-3	1-4	1-5	1-6	1-7	1-0
0-3	2-4	3-5	4-6	5-7	6-0	7-2
7-4	0-5	2-6	3-7	4-0	5-2	6-3
6-5	7-6	0-7	2-0	3-2	4-3	5-4

Мусобақани айланма тизим бўйича ўтказишга кетган вақтни аниқлаш учун умумий ўйинлар ҳисобини олиш керак. Бу қуйидаги формула билан аниқланади.

$$M = \frac{K(K - 1)}{2}$$

M-ўйинлар сони;

K - мусобақада қатнашувчи жамоалар сони.

Ўйин жадвалини тузишда тақвим бўйича ўйин кунлари орасидаги вақтга аҳамият бериш керак. Агар жамоалар бошқа жойга бориб ўйнаши керак бўлса, мусобақа бошланишидан бир кун олдин келишади. Агар мусобақа бир жойда ўтказиладиган бўлса, учрашув орасидаги вақт жамоаларнинг машққилиши ва дам олишига етарли бўлиши керак.

Ютқазгандан сўнг ўйиндан чиқиб кетиш тизими

Бу тизим қоида бўйича қатнашадиган жамоалар сони кўп бўлса, оз муҳлат ичида мусобақани ўтказиш учун қўлланилади.

Ютқазган жамоалар мусобақани давом эттирмайди. Мусобақа тақвимининг сеткасини тузиш учун мусобақага қатнашувчи жамоаларнинг сонини аниқлаб, сўнг қуръа ташлаш ўтказилади. Қуръа ташлаш ўтказилгандан сўнг тушган рақамлар тартиб билан ёзилади. Шундай қилиб учрашадиган жамоалар қуръа ташлаш орқали маълум бўлади. Жамоалар сонига биноан сетка тузилади.

Агар жамоалар сони 2 нинг қандайдир даражасига тенг бўлса:

(2^2 қ4; 2^3 қ8; 2^4 қ16; 2^5 қ32 ва ҳоказо), бундай ҳолларда ҳамма жамоалар учрашувини биринчи даврада бошлайдилар. Агар қатнашувчи жамоалар сони 2^n даражасига тенг бўлмаса, у ҳолда иккинчи даврага қолган жамоалар сони 2^n даражасига тенг бўлиши керак.

Демак, жамоаларнинг бир қисми биринчи кундан, иккинчи қисми иккинчи кундан бошлаб учрашадилар. Биринчи кунда учрашувчи жамоалар сонини аниқлаш учун қуйидаги формуладан фойдаланилади:

$$K(M-2^n)-2$$

K-биринчи кундан ўйинга қатнашадиган жамоалар сони;

M-мусобақага қатнашувчи жамоалар сони;

2^n - қатнашувчи жамоалар сонига энг яқин 2 сонининг даражаси.

Масалан: ўйинга қатнашувчи жамоалар сони 11. Шу сонга сетка тузиш зарурдир. Бунинг учун 11-га энг яқин 2^n даражаси олинади. Бу сон $2^4 = 16$ бўлади. Сўнг 16 дан қатнашувчи жамоалар сони айирилади. $16-11 = 5$

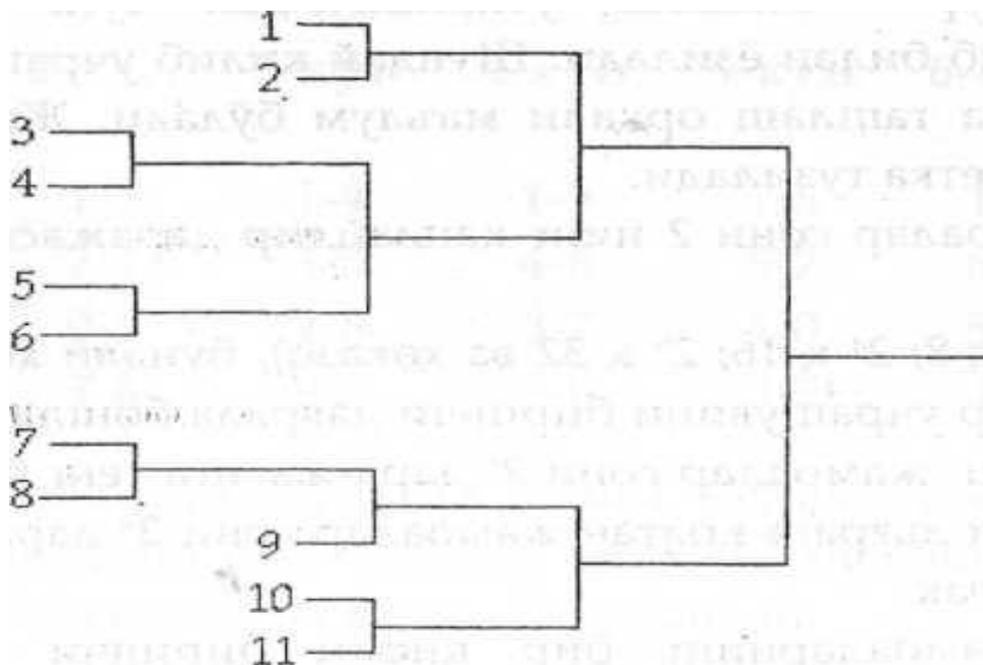
Айириш натижасида қолган беш - жамоалар сони бўлиб, ўйиннинг иккинчи даврасидан мусобақага қўшилади. Ўйиннинг 2-даражасидан

қўшиладиган жамоалар сони тоқ бўлса, сетканинг юқорисига қараганда пастга бир жамоани кўпқўямиз.

11 жамоага сетка тузиш

1-давра 2-давра 3-давра 4-давра Ғолиб

Ютилгандан сўнг чиқиб кетиш тизимининг ютуш шундан иборат: мусобақага қатнашувчи жамоалар сонининг кўплигига қарамай қисқа вақт ичида ғолиблар аниқланади.

Аммо бу тизимнинг муҳим камчилиги - учрашувчи жамоалар жуфти қуръа ташлаш натижасида аниқланади. Бу эса тасодифий нарса, чунки энг кучли икки жамоа қуръа натижасида бир сеткага тушиб қолиши мумкин. Шу иккала жамоанинг бири финалгача мусобақани давом эттирмай, чиқиб кетиши керак. Бунинг натижасида финалга кучсиз жамоа чиқади.

Бу тизимда, одатда, биринчи уч ўрин аниқланади.

- 1- ўрин - финал ғолиби.
- 2- ўрин - финалда мағлубиятга учраган жамоа.
- 3- ўрин - ярим финалда мағлубиятга учраган жамоалар учрашуви ғолиби.

Мусобақанизоми

Совринли ўринлар, шунингдек, мусобақада қатнашувчи жамоалар ёки жисмоний тарбия жамоалари (натижалар клублар бўйича ҳисобга олинганда) эгаллайдиган барча кейинги ўринлар аниқланадиган бирон-бир расмий мусобақа ўтказишдан аввал мусобақаҳақидаги низом тузилган бўлиши керак. Бу низом гандбол федерацияси ёки мусобақани ўтказувчи бошқа бирор ташкилот томонидан тасдиқланади.

Мусобақаҳақидаги низом катта юридик кучга эга бўлган ҳужжатдир. Унда асосий ташкилий ва техник шарт-шароитлар аниқ баён қилинган бўлади. Низом ўқув-машқ ишларининг мазмунини белгилаб беради, чунки жамоаларнинг ташкилий-услубий тайёргарлиги бўлажак мусобақаларнинг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ўтказилади. Мусобақада қатнашувчи жамоаларнинг тайёргарлик кўриш учун етарли вақтга эга бўлишлари назарда тутилиб, низом олдиндан тасдиқланиши ва тарқатилиши керак.

Мусобақани ўтказиш даврида тасдиқланган низомдан четга чиқишга йўл қўйилмайди, акс ҳолда мазкур мусобақауни ўтказаётган ташкилотнинг обрўйига путур етказди ва кераксиз низоларни келтириб чиқаради холос.

Мусобақанизомида қуйидаги масалалар акс эттирилган бўлиши керак:

- 1.Ўтказилаётган мусобақанинг мақсади ва вазифалари.
- 2.Мусобақанинг ким томонидан ўтказилаётгани (федерация, ташкилий қўмита ва ҳоказолар).
- 3.Мусобақа ўтказиш муддатлари ва шартлари.
- 4.Мусобақага қўйиладиган жамоалар сони ва номи, «заявка»га киритиладиган қатнашчиларнинг максимал миқдори.
- 5.Мусобақа ўтказиладиган ўйин тизими (давралари - бир ёки икки давралари, мағлубиятдан кейин ўйиндан чиқиб кетиладиган, аралаш тизим).
- 6.Ҳисобга олиш тизими ва жамоаларнинг (натижалар клублар бўйича ҳисобланганда) эгаллаган ўринларини аниқлаш тартиби.

7. Мусобақанинг алоҳида шартлари (қандай ҳолларда ўйинда қўшимча вақт белгиланиши ва унинг давомийлиги, ўйин дуранг билан тугалланганда ёки ўтказилган мусобақанатижасида очколар сони тенг бўлганда ғолибни аниқлаш усуллари, ўйин қоидаларида кўрсатилганидан ташқари нечта заҳирадаги ўйинчини алмаштириш мумкинлиги ва ҳоказолар).

8. Жамоаларни ва мусобақа қатнашчиларини расмийлаштириш тартиби, шакли, ўйинчиларнинг талабномалар бериш ва қайта талабнома бериш муддати.

9. Мусобақаларни олиб борадиган рақамлар ҳайъатининг номи.

10. Ўтказилган ўйинга норозилик билдириш ва уни қараб чиқиш, шунингдек, ўйинчиларни майдондан чиқариб юбориш ёки уларни огоҳлантириш билан боғлиқ бўлган интизом масалаларини кўриб чиқиш тартиби.

11. Ўйинчилари интизомни бузганлиги учун жамоаларнинг жавобгарлиги ҳамда майдон(спорт зал) ва клублар маъмуриятининг ўйин ўтказиш вақтида тартиб сақланиши учун жавобгар бўлиши.

12. Мусобақа ўтказиладиган жойлар ва уларга қўйиладиган талаблар.

13. Ғолибларни мукофотлаш ҳамда охириги ўринларни эгаллаган жамоанинг ёки жамоаларнинг кейинги худди шундай мусобақада қатнашиш шартлари.

МУНДАРИЖА

I бўлим.	Мусобақа қоидалари	3
1 қоида.	Ўйин майдони	3
2 қоида.	Ўйин вақти	7
3 қоида.	Тўп	9
4 қоида.	Жамоа ўйинларни алмаштириш. Ўйинчилар формаси	10
5 қоида.	Дарвозабон	14
6 қоида.	Дарвозабон майдони	15
7 қоида.	Тўп билан ўйнаш. Суст ўйин	16
8 қоида.	Қоида бузиш ва спортчига хос бўлмаган хулқ	18
9 қоида.	Дарвоза олиниши	20
10 қоида.	Дастлабки тўп ташлаш	21
11 қоида.	Ён чизиқдан тўпни ўйинга киритиш	22
12 қоида.	Дарвозабон томонидан тўпни ўйинга киритиш	23
13 қоида.	Эркин тўп ташлаш	23
14 қоида.	7 метрли жарима тўп отиш	26
15 қоида.	Тўп ташлашни бажариш учун умумий тавсиялар	27
16 қоида.	Жазолаш	29
17 қоида.	Ҳакамлар	34
18 қоида.	Секретар (секундометрист). Ҳакамлик жойлари.	36
II бўлим.	Ўйин қоидаларини ўргатиш учун услубий тавсияномалар	43
III бўлим.	Мусобақани ташкил этиш ва ўтказиш	53
	Мусобақа турлари	53
	Мусобақани ўтказиш тизимлари	55
	Мусобақа Низоми	60